

UDK 37.064.1:316.624-057.874(049.3)

Primljeno: 07. 06. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Nikola Čiča

SLOŽENOST CRKVENO-DRŽAVNIH ODNOSA U UVJETIMA VJERSKE, NACIONALNE I POLITIČKE HETEROGENOSTI

[Krizе, sukobi i solidarnost u perspektivi crkvene povijesti (od srednjega vijeka do suvremenosti), Zbornik radova s V. kongresa hrvatskih povjesničara. Zadar, 6.–9. listopada 2016. godine, Ana Biočić (ur.), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021]

Sukobi i solidarnost su sastavni dijelovi crkvene povijesti od srednjeg vijeka do suvremenosti. Tijekom tog razdoblja Crkva je bila suočena s različitim izazovima, konfliktima i krizama koje su često dovodile do sukoba unutar same institucije, ali i s drugim društvenim silama. Istodobno, Crkva je pokazivala solidarnost, pružajući podršku svojim vjernicima i sudjelujući u različitim humanitarnim djelatnostima.

Srednji vijek bio je razdoblje obilježeno jakim utjecajem Katoličke Crkve na društvo i politiku. Međutim, postojali su sukobi moći između pape i monarha, kao i između različitih frakcija unutar same hijerarhije Crkve. Sukobi između pape i vladara, kao što su tzv. investiturna kriza i sukob između papinstva i Svetog Rimskog Carstva bili su neki od primjera tih napetosti. Isto tako, Velika zapadna šizma koja se dogodila u 14. stoljeću, kada su istovremeno postojala dva pape, svaki podržan od različitih skupina vjernika i političkih moćnika, duboko je podijelila kršćanski svijet.

Također, dolazak Reformacije u 16. stoljeću izazvao je velike sukobe unutar kršćanske Crkve. Martin Luther i drugi reformatori osporavali su dotadašnje crkvene prakse i učenja, što je dovelo do podjele kršćanstva na katolike i protestante. Ova

podjela je rezultirala dugotrajnim ratovima i sukobima u Europi, koji su imali političke, vjerske i ekonomske posljedice.

U kasnijim razdobljima povijesti Crkva je bila svjedokom brojnih društvenih i političkih promjena koje su uzrokovale nove sukobe. Na primjer, franjevački pokret i borba za duhovnost u siromaštvu izazvali su sukob s establišmentom Crkve. Također, tijekom kolonijalizma kršćanska Crkva se suočila s izazovima prilagodavanja i suprotstavljanja imperijalnim silama, te je bila svjedokom nepravdi i sukoba. Unatoč tim sukobima crkvena povijest također bilježi mnoge primjere solidarnosti i zajedništva. Tijekom različitih kriza Crkva je često bila mjesto koje je pružalo utjehu, podršku i materijalnu pomoć onima koji su bili u potrebi. Humanitarne inicijative i redovnički angažmani pružali su značajnu podršku i solidarnost prema siromašnima, bolesnima i izbjeglicama.

U suvremenom dobu Crkva se iznova suočava s raznim pitanjima i izazovima. Globalizacija, sekularizacija i promjene u društvenim vrijednostima doveli su do novih sukoba i podjela unutar Crkve. Na primjer, pitanja vezana uz reproduktivna prava, homoseksualnost i ulogu žena u Crkvi izazivaju rasprave i sukobe među kršćanskim zajednicama, unatoč kojim Crkva i dalje pokazuje solidarnost u mnogim situacijama. Crkvene organizacije i dobrotvorne ustanove često su bile aktivne u pružanju pomoći siromašnima, bolesnim.

Peti kongres hrvatskih povjesničara održan je od 6. do 9. listopada 2016. u Zadru. U sklopu sekcije crkvene povijesti naslovljene „Krize, sukobi i solidarnost u perspektivi crkvene povijesti (od srednjega vijeka do modernoga doba)“ predstavljen je niz izlaganja koja su objavljena u istoimenom zborniku, izdanom u biblioteci Zbornici radova Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ovaj zbornik sadrži sedam znanstvenih radova koji obuhvaćaju crkveno-državne, međuvjerske i unutarcrkvene odnose na hrvatskom povijesnom prostoru različitih razdoblja.

Svi članci objavljeni u ovome zborniku zadovoljavaju visoke standarde znanstvene metodologije, kvalitete i relevantnosti. Članci su temeljeni na validnoj metodologiji s vjerodostojnim podacima. Pouzdanost, visoka kvaliteta i integritet priskrbljuju izuzetnu vrijednost ovih znanstvenih radova koji će produbiti naša saznanja u razvoju znanja i napretku u ovom području istraživanja.

Zbornik počinje člankom »Bizantska ecclesia u kasnosrednjevjekovnom Zadru? Pismo pape Inocenta III. Kaptolu sv. Anastazije (6. veljače 1198.)« (13-41) Marka Petraka u kojem autor analizira ključne dijelove papina pisma o poništavanju izbora mjesnog biskupa te pomoću pravne, historiografske i filološke argumentacije nastoji

identificirati njegova adresata, a jednim dijelom dotiče i problematiku kontinuiteta bizantske liturgijske tradicije u Dalmaciji. U to vrijeme, Bizantsko Carstvo i Rimskokatolička Crkva već su bili podijeljeni na dvije odvojene crkvene sfere, pravoslavnu i katoličku. Postojali su sukobi i napetosti između dviju crkava, a pape su često pokušavale proširiti svoj utjecaj na istočno kršćanstvo. Papa Inocent III bio je jedan od najmoćnijih papa u povijesti i poznat po svojim ambicijama za centralizacijom crkvene vlasti i širenjem utjecaja. Njegov pontifikat trajao je od 1198. do 1216. godine i bio je poznat po aktivnom sudjelovanju u političkim pitanjima i konfliktima toga doba.

Sljedeći rad Dubravke Božić Bogović naslovljen »Međuvjerski odnosi u istočnoj Hrvatskoj u vrijeme ratnih sukoba između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva krajem 17. i početkom 18. stoljeća« (43-57) iznosi osnovna obilježja međuvjerskih odnosa u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji u uvjetima ratnih sukoba, posebno naglašavajući relaciju katolika prema drugim konfesijama. Autorica ističe konfesionalnu i narodnosnu raznovrsnost analiziranog područja kao izvor napetosti i složenosti u gradnji međusobnih odnosa, navodeći brojne primjere iz arhivske građe. U radu koji se temelji na analizama povijesnih izvora i literature utvrđuju se osnovna obilježja odnosa među pojedinim vjerskim zajednicama u istočnoj Hrvatskoj, s primarnim naglaskom na odnos pripadnika katoličke vjeroispovijesti, posebice katoličkoga klera, prema drugim konfesijama, a u svjetlu događanja koja su uzrokovana ratnim sukobima između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. U općim se crtama ukazuje na vjersku i narodnosnu strukturu koja pokazuje izraženu konfesionalnu i etničku heterogenost istočne Hrvatske. Analizom se utvrđuje da su u vrijeme ratnih sukoba bile pojačane napetosti između islamske i katoličke vjerske zajednice, a da se najveći dio sukoba nakon sklapanja Karlovačkog mira 1699. godine odigravao među pravoslavnima i katolicima, dok je odnos između katolika i protestanata imao marginalno značenje.

Ana Biočić u radu pod naslovom »Solidarnost katoličkih svećenika u Hrvatskom saboru 1868.-1871. godine« (59-74) nastoji rasvijetliti koncepte i tipove solidarnosti na primjerima saborskog djelovanja katoličkih svećenika. Razdoblje od 1868. do 1871. godine u Hrvatskom saboru (koji je obuhvatio Kraljevinu Dalmaciju, Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju te Kraljevinu Istru) bilo je obilježeno pojavom i djelovanjem organizacije poznate kao "Solidarnost katoličkih svećenika". Autorica zaključuje kako su navedeni pothvati iz socijalnog, prosvjetnog, gospodarskog i političkog područja izrazi spontane solidarnosti, potaknute kršćanskim vrijednostima i osjećajem međusobne odgovornosti. Solidarnost katoličkih svećenika bila je

katolička organizacija koja je djelovala u Hrvatskom saboru s ciljem zaštite interesa katoličkog svećenstva i promicanja katoličkih vrijednosti. Organizacija je osnovana 1868. godine kao reakcija na sekularne reforme u Hrvatskom saboru koje su se provodile pod utjecajem austrougarske vlasti.

Glavni pokretači organizacije bili su svećenici koji su se protivili reformama, smatrajući da ugrožavaju položaj Katoličke crkve i tradicionalne vrijednosti. Solidarnost katoličkih svećenika okupljala je svećenike iz različitih dijelova Hrvatske i djelovala je kao snažan lobistički i organizacijski glas katoličkog svećenstva. Ciljevi organizacije uključivali su borbu protiv sekularizacije i jačanje crkvene uloge u društvu. Solidarnost katoličkih svećenika organizirala je prosvjede, peticije i lobirala kod vlasti kako bi ostvarila svoje ciljeve. Također su izdavali časopis pod nazivom "Solidarnost" koji je promicao njihove ideje i stavove. Međutim, djelovanje organizacije nije bilo jedinstveno prihvaćeno u cijelom svećeničkom staležu. Bilo je svećenika koji su podržavali reforme i smatrali da je potrebno modernizirati društvo i Crkvu. Stoga je postojala podjela među svećenicima i u Hrvatskom saboru. Unatoč tome, djelovanje Solidarnosti katoličkih svećenika odražava period političkih i društvenih promjena u Hrvatskoj i Hrvatskom saboru te ulogu Katoličke crkve i svećenstva u tom razdoblju.

Slijedi rad Franje Velčića naslovljen »Napetosti između Hrvata i Talijana na otoku Lošinju s obzirom na glagoljicu i staroslavenski jezik u liturgiji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće« (75-101) koji istražuje turbulencije vezane za formiranje hrvatskog i talijanskog nacionalnog identiteta, uzimajući za primjer otok Lošinj i okolicu. Autor u svome radu ukazuje kako je na otoku Lošinju, postojala je napetost između Hrvata i Talijana tijekom prijelaza iz 19. u 20. stoljeće. Ova napetost djelomično je bila povezana s uporabom glagoljice i staroslavenskog jezika u liturgijskim obredima.

S druge strane, na otoku Lošinju također je postojala značajna talijanska zajednica koja je bila vezana za Italiju. Talijanski jezik bio je dominantan u obrazovanju i društvenom životu te zajednice.

U to vrijeme, napetosti između Hrvata i Talijana bile su prisutne zbog nacionalnih i kulturnih razlika. Uporaba glagoljice i staroslavenskog jezika u liturgiji odražavala je identitet Hrvata i njihovu povezanost s poviješću i kulturom tog područja. S druge strane, Talijani su se smatrali izostavljenima ili marginaliziranima jer nisu razumjeli taj jezik i pismo te su se osjećali udaljenima od vlastite tradicije. Analizom arhivske građe i tiska autor rasvjetljuje kako su vjerska i obredna pitanja (krštenje, vjenčanje, uporaba glagoljice u liturgiji) prelazila u nacionalna te ideološka suprotstavljanja.

Marko Medved u preglednom radu pod naslovom »Crkvena povijest Rijeke tijekom talijanskog fašizma: kriza višenacionalne sredine i njezini historiografski izazovi« (103-125) sagledava osnutak Riječke biskupije 1925. godine u svjetlu višestrukih društvenih, nacionalnih i ideoloških napetosti. Analiziranjem arhivske građe autor je dao pregled delovanja Crkve u tome razdoblju. Naime, Crkva je bila jedna od institucija koju su fašisti nastojali kontrolirati i uskladiti s njihovom ideologijom. U Rijeci, kao i u drugim dijelovima tadašnje Italije, katolička crkva bila je dominirajuća vjerska institucija. Fašisti su pokušali prilagoditi crkvu svojim političkim ciljevima i ideologiji. Autor ukazuje kako je nacionalna i konfesionalna složenost toga područja izazvala različita historiografska tumačenja te izdvaja slučaj riječkog biskupa Antonija Santina kao primjer politiziranja povijesti. Zaključno naglašava potrebu suradnje crkvene i svjetovne historiografije u propitivanju i tumačenju prošlosti. U tom razdoblju talijanske vlasti također su pokušavale ograničiti utjecaj crkve u društvu. Katoličke škole i druge institucije podvrgavane su kontrolama i cenzuri. Crkve su također bile podvrgnute nadzoru, a vjerske proslave i liturgijske obrede često su pratili fašistički rituali. Važno je napomenuti da su se unatoč ovim pokušajima kontrole, crkvene institucije i vjernici i dalje aktivno bavili vjerskim praksama i održavali svoju vjeru. Katolička crkva i vjerski vođe nisu se potpuno pokorili fašističkom režimu, već su nastojali održati vlastitu autonomiju.

U radu »Solidarnost, krize, sukobi i raskoli u reformnom pokretu i Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi« (127-165) autor Daniel Patafta promatra povijest Hrvatske starokatoličke crkve pod vidom kriznih podjela i solidarnih pothvata. Reformni pokret dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj prošao je kroz nekoliko faza razvoja u težnji za ostvarenjem svojih ciljeva, da bi na kraju završio potpunim raskolom s Katoličkom crkvom. Budući da unutar Katoličke crkve nisu mogli ostvariti ništa od onoga za čim su težili, reformni su svećenici odlučili osnovati starokatoličku crkvu u Hrvatskoj. Značajno je da niti jedan zahtjev nije dirao u temeljna vjerska pitanja, tj. dogme, nego su se isključivo kretali na području crkvene discipline i organizacije. Katoličke crkvene vlasti u Hrvatskoj oštro su osudile reformni pokret i njegove zahtjeve. U radu je analizirana prepovijest i pojava reformnog, takozvanog žutog pokreta, njegovo konsolidiranje i podvajanje, kao i niz raskola unutar same Hrvatske starokatoličke crkve. Članak obiluje povijesnim podacima o inicijatorima i zbi- vanjima reformnog pokreta, potkrepljenima navodima iz dnevnih novina, staro- katoličkih tiskovina i arhivske građe.

Društveno-političke promjene, kao i promjene u vjerskom i crkvenom životu, koje su uslijedile nakon uspostave komunističkog režima u Jugoslaviji 1945. godine, u

ovom su radu prikazane na primjeru Đakovačke ili Bosanske i Srijemske biskupije. Rad »Između sukoba i suradnje: đakovački biskupi Antun Akšamović i Stjepan Bäuerlein i njihova uloga u crkveno-državnim odnosima nakon 1945. godine« (167-194) u kojem Slađana Josipović Batorek uspoređuje odnos dvojice đakovačkih biskupa prema komunističkim vlastima. Analizirajući afirmativno stajalište biskupa Akšamovića te protivljenje režimu njegova nasljednika Bäuerleina, autorica pokušava izdvojiti složene osobne i društvene prilike koje su utjecale na stajališta crkvenih dužnosnika te nastoji utvrditi posljedice crkveno-državnih odnosa za Đakovačku biskupiju i njezine vjernike. Korištenjem objavljenog i neobjavljenog arhivskog gradiva te dosadašnjih historiografskih spoznaja u analizi važnijih obilježja crkveno-državnih odnosa toga razdoblja, glavna je zadaća rada omogućiti bolje razumijevanje položaja Katoličke crkve i okolnosti odvijanja vjerskog života katolika u razdoblju komunističkog režima.

Uspostavom komunističkog režima u Jugoslaviji do izražaja su došla duboka ideološko-politička razmimoilažnja između Katoličke crkve i novoga političkog sustava, što je izazvano nastojanjima komunističkih vlasti za ostvarenjem potpunog političkog, ideološkog, kulturnog i moralnog autoriteta u zemlji i društvu. U tom smislu, državna je politika tijekom dugog niza godina bila usmjerena na suzbijanje utjecaja Katoličke crkve, koja je, kao jedina institucija izvan izravnog utjecaja države, vrlo brzo postala središtem okupljanja oporbenih političkih struja. Sukob na crkveno-državnoj razini, koji je svoj vrhunac doživio početkom 1950-ih godina, a do čijeg smirivanja dolazi sredinom 1960-ih godina, očitovao se u različitim oblicima ograničavanja slobodnog djelovanja Katoličke crkve, kako u materijalnom, tako i u duhovnom pogledu. Potiskivanje Katoličke crkve iz sfere javnog društveno-političkog života ponajprije se odrazilo u odvajanju crkve od države i škole od crkve, kojim u Jugoslaviji započinje ostvarenje jedne od glavnih ideoloških postavki komunizma – procesu sekularizacije. Nepovoljan položaj Katoličke crkve na državnoj razini također se u velikoj mjeri odrazio i na vjerski život na području Đakovačke i Srijemske biskupije, što je u radu prikazano kroz analizu glavnih sastavnica crkveno-državnih odnosa, kao što su sudska i zakonodavna represija protiv pripadnika Katoličke crkve, različiti oblici oduzimanja imovine Katoličkoj crkvi, degradacija školskog vjeronauka, osnivanje staleških udruženja katoličkih svećenika i sl. Važno je pri tome naglasiti i činjenicu kako je đakovački i srijemski biskup Antun Akšamović bio među rijetkim hrvatskim biskupima, koji je uspostavio, njegovao i podržavao suradnju s predstavnicima komunističkog režima, što je biskup nerijetko nastojao iskoristiti na dobrobit svoje biskupije. U tom kontekstu, zahvaljujući biskupu Akšamoviću,

Đakovačka i Srijemska biskupija, za razliku od većine ostalih hrvatskih biskupija i nadbiskupija, našla se u nešto povoljnijem položaju u odnosu prema komunističkim vlastima, posebice prilikom provedbe agrarne reforme na crkvenim posjedima. Međutim, u pogledu vjerske prakse tj. svakodnevnog života i rada svećenika i vjernika na području Đakovačke i Srijemske biskupije, takve okolnosti najvećim dijelom nisu imale za posljedicu povećanje stupnja vjerskih i crkvenih sloboda, na što je ponajviše utjecala samovolja lokalnih tijela vlasti, a kasnije i imenovanje pomoćnog biskupa Stjepana Bäuerleina 1951. godine, koji je za razliku od biskupa Akšamovića odbijao svaku suradnju s komunističkim vlastima.

Kada se u cjelini sagleda, ovaj Zbornik ima veliku ulogu u daljnjem rasvjetljavanju uloge Crkve u naslovom naznačenom povijesnom razdoblju na teritoriji Hrvatske. Ujedinjujući različite epohe i perspektive, zbornik pridonosi istraživanju povijesti Crkve u Hrvata pod vidom dinamike kriza, sukoba i solidarnosti te otvara obzorja za daljnja proučavanja složenih crkveno-državnih odnosa u uvjetima vjerske, nacionalne i političke heterogenosti. Unatoč svim sukobima crkva je kroz čitavo ovo razdoblje od srednjeg vijeka do suvremenosti također pokazala solidarnost i sposobnost izgradnje zajedništva među vjernicima. Kroz dobrotvorne aktivnosti, socijalnu pravdu i podršku potrebitima, crkva je često bila na čelu humanitarnih napora. Kada se sve sagleda crkva je kroz povijest bila suočena s brojnim krizama i sukobima. No, unatoč tim izazovima, također je pokazala solidarnost, podržavajući svoje članove i šireći ljubav, dobrotu i pravdu. Njena povijest odražava kompleksnost ljudske prirode, s njezinim usponima i padovima, ali i potencijalnom za promjenu i izgradnju boljeg svijeta.

Adresa autora

Author's address

Nikola Čiča

Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona

nikolacica@yahoo.com

